

■ COLUMNA

... cun ils medems dretgs

DA JOST FALETT, BEVER

La nova constituziun chantunala survegn in artitgel da linguas – quai è nov per il Grischun – ed i fa da basegn. L'unic chantun triling sa metta finalmain a la lavur da reglar la convivenza tranter las linguas chantunalas. Nus essan superbis sin nossa plurilinguitad, dechantain quella adina puspè e faschain schizunt reclama cun ella. Quai è dentant pli simpel che da viver la trilinguitad en il mintgadi.

In pèr exempels:
– La statistica da pestga introducida 2002 (che cuntegna tranter auter er tut ils nums dals peschs en Grischun) è scritta en tudestg e talian – rumantsch manca.

Per ils examens da chatscha vegnan ils curs (cun excepziun da la Val Lumnezia) purschids be en tudestg. Per consequenza s'annunzian ils candidats per ils examens tudestgs e quai vegn interpretà sco mancanza d'interess per il rumantsch.

Tar ils examens d'admissiun en la 1. classa dal gimnasi quinta la nota d'experientscha per scholars da scolas tudestgas $\frac{1}{3}$ – per quels da scolas rumantschas be $\frac{1}{4}$.

Il cudesch d'istorgia grischun I vegn edì en tudestg e talian – nus avain stuì cumbatter per survegner almain ina resumaziun en rumantsch.

Il chantun pretenda per diversas plazzas enconuschientschas da tudestg e talian – inserats che du-

mondan er rumantsch faschessan vegnir attractiv quel.

En il bus da l'Engiadin'Ota (purtà dal circul) ston schizunt manischns da lingua rumantscha annunziar las fermadas en tudestg.

Quai n'è betg acceptabel. Nus conuschain tuts avunda auters exempels. Co vulain nus sensibilisar indigens, immigrants e giasts per nossa lingua, sche quella manca savens en la preschientscha publica? La Viafier retica dat l'exempel: Giasts gizzan las ureglias ed indigens sa sentan prendids serius cura che l'annunzia vegn er en rumantsch.

Perquai ha il cussegl grond discutà la davosa sessiun cun rashun intensivamain quest punct: Duai la formulaziun «... cun ils medems dretgs» vegnir fixada en la nova constituziun chantunala? Ella na vegn betg ad esser. Igl è vegnì fatg valair che giuridicamain sa chapeschia quai da sasez e na saja perquai betg necessari. La realitad mussa ch'i na sa cha-

pescha betg da sasez – per l'administraziun che decida en tants cas sur dal diever da las linguas fiss questa formulaziun stada impurtanta. Displaschaivlamain n'èn deputadas e deputads rumantschs betg stads unids en questa dumonda. Cun ina unitad exemplarica sco en la dumonda da dar al chantun dapli responsabladad pertutgant la lingua administrativa e da scola da vischnancas e circuls avessan nus – cun l'agid dals deputads da lingua taliana – francà ils «medems dretgs» en nossa constituziun. Decisiv vegn dentant ad esser la pratica. Nus vegnin a stuaire pretendere noss dretgs – sch'i fa da basegn er sin via giuridica. La Lia rumantscha vegn quest atun ad organisar forums regionalis, cun la finamirada elavurar a maun dal chantun in catalog cun directivas e pretendiments pertutgant il diever dal rumantsch en l'administraziun ed en scola.

Bastan dentant, ils medems dretgs» per ina minoritad? Na dovra quella betg in resguard spezial? A la Scola auta da pe-

dagogia duain il rumantsch ed il talian avair ina ferma preschientscha – eguala! E las discussiuns areguard la finanziaziun da la maturitad bilingua mussan che il chantun sto surpigliar dapli responsabladad per segirar ina magistraglia che sa rumantsch. Pertge la scola vegn ad esser er en il futur la clav per la tgira dal rumantsch.

Sonda passada è stà il di da la Rumantschia a l'Expo. La preschientscha dal rumantsch ha surprendì: Sper noss project cun la participaziun al «Cirque des idées» è il rumantsch preschent sco mai ad ina exposiziun naziunala. Mintga inscripziun enfin tar ils chanasters da palpiri e mintga text pluriling è era en rumantsch, savens schizunt sco emprim. Quai è la normalitad linguistica che jau spetgass er en Grischun. Nus vegnin a stuaire trametter nossa administraziun a l'Expo per far vesair co ch'ins tracta ina minoritad naziunala e chantunala en il mintgadi. L'Expo mussa la via – e quai è l'unica gista vers il futur.